

ДО 70-РІЧЧЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬОВИЧА КУГУТЯКА

Попри воєнне лихоліття й нові доленосні випробування, через які знову проходить український народ, 2022 рік, сподіваємось, запам'ятається також і приємними подіями та віхами, що дають добрий привід і спонукають осмислити певні здобутки, досягнення та накреслити перспективи.

Цього року відзначає свій 70-літній ювілей Микола Васильович Кугутяк – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук вищої школи України, декан Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, засновник і багатолітній головний редактор наукового культурно-просвітнього і краєзнавчого часопису “Галичина”.

Ювіляр народився 27 жовтня 1952 р. у с. Назавизів Надвірнянського району Івано-Франківської області в сім'ї службовця. Згадуючи завжди з теплотою та любов'ю батьків – Анну Дмитрівну та Василя Мартиновича, він наголошує на одному зі своїх ключових переконань, що стали цінністю на все життя й визначили його траєкторію: справжній, вартісний успіх здобувається важкою працею та власними зусиллями кожної людини. Внутрішньо співзвучними для нього є висловлені свого часу думки св. Івана Павла II про те, що через працю людина стає учасником діла творення, фактично співтворцем світу, відповідальним за його стан і поступ до досконалості, а в труднощах, зусиллях, проблемах і поті своєї праці віднаходить власну часточку хреста Христового, яку бере й на свої рамена, йдучи за Ним. Фактично втіленням цієї віри, глибоко закоріненої в душі, став весь життєвий шлях ювіляра.

Вже у шкільні роки М. Кугутяк виявив неабиякий інтерес до історії та археології, тому вибір життєвого шляху в напрямку здобуття фаху історика не можна вважати випадковим. Микола Васильович закінчив Переріслянську середню школу на Надвірнянщині в 1969 р., історичний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника з відзнакою в 1981 р., аспірантуру Інституту суспільних наук АН УРСР (нині – Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України) у Львові в 1984 р., а наступного, 1985-го року в Одеському державному університеті захистив кандидатську дисертацію під керівництвом відомого в Україні історика доктора наук, професора Ю.Ю. Сливки на тему: “Становище та революційно-визвольна боротьба сільськогосподарського пролетаріату Західної України в 1929–1939 рр.”.

Після закінчення аспірантури Микола Васильович працює на історичному факультеті своєї рідної альма-матер – Івано-Франківського педінституту, згодом – Прикарпатського університету: спочатку (з 1984 р.) – асистентом кафедри історії СРСР і УРСР, у 1986–1988 рр. – старшим викладачем, у 1990 р. йому присвоєно вчене звання доцента. Свою викладацьку діяльність він почав у період горбачовської “перебудови”, коли лібералізація комуністичної партійно-тоталітарної системи послабила ідеологічний тиск на історичну науку і створила передумови для активізації досліджень з історії України. Викладаючи серед студентів-істориків нормативний лекційний курс з історії СРСР радянського періоду (після 1917 р.), М. Кугутяк використовував можливості для донесення до студентів відомостей про раніше замовчувані або сильно спотворені сторінки історії. Під його керівництвом працювало неформальне студентське об'єднання “Альтернатива”, члени якого обговорювали маловивчені й дискусійні проблеми історичного минулого України.

Найбільших успіхів як науковець і викладач М. Кугутяк досягнув після проголошення національно-державної незалежності в 1991 р. У 1994 р. в Українському вільному університеті (Мюнхен, Німеччина) М. Кугутяк захистив дисертацію з присвоєнням ступеня доктора філософії. Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук на тему

“Національно-політичний рух у Галичині в 1890–1939 рр.” він захистив 1996 р. в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України (м. Київ) за спеціальністю “Етнологія”. Того ж року він отримав вчене звання професора.

Переломні події в різних сферах суспільного життя країни започаткували новий етап і в його професійній кар’єрі. Такий збіг є цілком закономірним, адже в нових умовах виникла необхідність приходу на керівні посади молодих людей, здатних мислити по-новому, виявляти ініціативу, творчий підхід. Тож ще будучи доцентом, а потім – професором, він упродовж 1992–1998 рр. очолював кафедру нової та новітньої історії Прикарпатського університету, у 1991–1992 та 1998–2006 рр. – кафедру всесвітньої історії, а в 2006–2014 рр. – кафедру етнології та археології.

У 1993 р. Миколу Васильовича обрано деканом факультету, реорганізованого пізніше (2006–2016 рр.) в Інститут історії, політології і міжнародних відносин. Самовіддана, багатогранна діяльність М. Кугутяка на посаді декана – це яскрава, плідна й неповторна доба в розвитку історичного факультету нашого університету, адже він очолює факультет уже майже три десятиліття, що співпали з роками незалежності України. Колектив під його керівництвом сягнув справді небувалих вершин у професійному становленні – через відкриття нових кафедр і спеціальностей, започаткування наукових напрямів і шкіл, заснування спеціалізованих вчених рад і періодичних фахових видань, підготовку та випуск у світ фундаментальних колективних досліджень.

Вражає багатогранність та різноспрямованість творчого таланту Кугутяка-історика. Та все ж серед багатьох різнопланових студій можна виокремити декілька ключових його життєвих наукових проєктів. Хронологічно першою була історія українського національно-політичного руху в Галичині й новітнього націотворення, з особливою увагою на кульмінаційні моменти визвольних змагань і національно-державного будівництва – ЗУНР, боротьбу ОУН і УПА, Революцію Гідності. У цьому руслі, прокладеному захищеними ним дисертаційними працями, було здійснено написання та публікацію його одноосібних монографій: “Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.)” (1993 р.), “Голодомор 1933-го і Західна Україна (Трагедія Наддніпрянщини на тлі суспільних настроїв західноукраїнської громадськості 20–30-х років)” (1994 р.), двотомної ґрунтовної роботи з історії української націонал-демократії 1918–1939 рр. (2002, 2004 рр.). Він також виступив ініціатором, головним редактором і керівником ґрунтовних колективних, ілюстрованих видань “Прикарпаття: спадщина віків” (2006 р.) та “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Ілюстрована історія” (2008 р.), документальних збірок “Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті” (5 книг, 2009–2014 рр.), “Український Євромайдан. Прикарпатський вимір” (2016 р.).

Вершиною розвитку цього напрямку цілком закономірно стало унікальне 4-томне науково-довідкове видання “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія” (2018–2021 рр.), підготовлене очолюваним М. Кугутяком колективом у співпраці з низкою провідних науково-дослідних інституцій і вищих навчальних закладів в Україні, з нагоди 100-річчя ЗУНР. До підготовки узагальнюючого видання було залучено широке коло осіб, зокрема авторами статей у чотирьох томах виступили 248 осіб, у т. ч. як видатні українські науковці, професори й академіки, так і молоді аспіранти, а про персоналії, причетні до історії ЗУНР, у цілому опубліковано 2689 статей. Очевидно, для того, щоб об’єднати зусилля науковців різних поколінь з багатьох регіонів і міст України – Івано-Франківська, Львова, Тернополя, Чернівців, Луцька та ін. – був необхідний великий авторитет людини, якою і став Микола Васильович – ініціатор і основний рушій проєкту, що здійснювався в останні роки. Цілком справедливо це видання стало лауреатом Всеукраїнського рейтингу “Книжка року-2021”.

Проте з часом неминуче посилювалося розуміння того, що успіхи та перспективи державної розбудови України детерміновані також потребою усвідомити прадавні культурні коди рідного народу, що тісно пов’язують українців із нашим краєм упродовж тисячоліть і водночас є вагомим внеском у розвиток людського духу та світової цивілізації. Тож особливо непогамовну пізнавальну силу своєї творчої душі Микола Васильович ось уже понад півтора десятиліття вкладає у відкриті ним новітні пошукові напрями. Вони пов’язані із сакральною істо-

рією та духовною культурою України, зокрема з вивченням давніх культових пам'яток Карпатських гір та визначних осередків християнського богопосвяченого життя – відомих християнських чернечих обителів у нашому регіоні. І, як і раніше, в цій царині М. Кугутяк також уповні зумів проявити не лише свій творчий пошуковий хист і новаторський дух, але й лідерські якості, згуртувавши навколо своїх ідей відповідні команди науковців-дослідників.

Професор М. Кугутяк виступив засновником нового напрямку в українській історичній науці – археопетрології, що досліджує старовинні мегалітичні пам'ятки. У 2007 р. з його ініціативи було створено навчально-науковий Інститут історії, етнології і археології Карпат, а також Карпатську етнологічно-археологічну експедицію “Карпати – Дністер”, яка під його керівництвом здійснила цілий ряд важливих відкриттів – десятки гірських скельних святилищ, петрогліфічних пам'яток, оборонних і виробничих комплексів краю, транскарпатських шляхів, середньовічних і новочасних монастирів. Своєрідна інвентаризація етноісторичної і культурної спадщини Карпатського регіону дала змогу виявити понад 300 досі невідомих або належним чином не вивчених пам'яток різних історичних періодів. Так, лише на території Галицької Гуцульщини локалізовано понад 150 унікальних об'єктів. Серед них – десятки середньовічних городищ, монастирів, замків і оборонних дворів, соляних виробничих комплексів, сконцентрованих біля стародавніх шляхів і перевалів.

Результатом багатолітніх творчих пошуків М. Кугутяка стало видання монографій, присвячених унікальним культовим пам'яткам стародавнього населення Карпат: “Терношорське скельне святилище в Карпатах” (2007 р.), “Кам'яні старожитності Космача” (2007 р.), “Скельні святилища сокільських вершин” (2008 р.), “Старожитності Гуцульщини: Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат: Каталог пам'яток історії та культури у 2 томах” (2011 р.), “Стародавні храми на священних вершинах Косівщини” (2012 р.), “Бубнище. Скельне святилище Великої Богині в Карпатах” (2015 р.). Ці напрацювання отримали визнання не лише в Україні, але й за її межами. Зокрема, в 2018 р. у столиці Хорватії м. Загребі вийшла праця М. Кугутяка в перекладі хорватською мовою “Kamena svetišta ukrajinskih Karata (prijevodi s ukrajinskoga)”.

Останнім часом увага М. Кугутяка була прикута до головних чернечих осередків Карпатського регіону. Проведена величезна робота з виявлення, збору й опрацювання унікального масиву першоджерел, що дозволило вперше здійснити комплексні дослідження історії монастирів у Маняві та Гошеві. Результатом цього став вихід у світ фундаментальних ілюстрованих видань: “Великий Скит у Карпатах” у трьох томах (2013–2017 рр.) та “Гошівська обитель Богородиці на Ясній Горі в Карпатах: У 3-х т.” (томи 1–2 в 2018–2021 рр.). Очевидно, Микола Васильович добре усвідомлює, що саме монастирі упродовж століть були духовними осередками, завдяки яким передавалися культурні надбання українського народу, віра в Бога і найвищі моральні цінності як основа для буття людини в умовах чужоземного поневолення, несприятливих соціально-політичних обставин.

М. Кугутяк є автором понад двох сотень наукових публікацій, зокрема десяти індивідуальних монографій, розділів у колективних виданнях і статей, навчально-методичних посібників. Як декан факультету (директор інституту) він був організатором багатьох міжнародних і всеукраїнських конференцій, хотілося б назвати деякі з них: “Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.” (1996), “Українська повстанська армія – феномен національної історії” (2002 р.), “Західно-Українська Народна Республіка: до 85-річчя утворення” (2003 р.), “Духовна вісь України: Галичина – Наддніпрянщина – Донеччина” (2004 р.), “Роман Шухевич в українському національно-визвольному русі ХХ ст.” (2007 р.), “Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: До 90-річчя утворення” (2008 р.), “Степан Бандера в українському національно-визвольному русі ХХ ст.” (2008 р.), “Традиційна українська культура Прикарпаття в контексті глобалізаційних процесів” (2009 р.), “Скит Манявський у духовному і культурному житті України та зарубіжжя: до 400-річчя заснування” (2011 р.), “Гошівська обитель у духовному і культурно-історичному житті України: феномен українського греко-католицького чернецтва” (2017 р.), “Західно-Українська Народна Республіка: революція, державність, соборність. До 100-річчя утворення ЗУНР” (2018 р.) та ін.

М. Кугутяк – засновник і багатолітній головний редактор низки наукових фахових видань, що стали авторитетними в Україні. Так, з ініціативи Миколи Васильовича в 1997 р.

засновано науковий культурно-просвітній і краєзнавчий часопис “Галичина” (у 2022 р. побачить світ 35-й номер часопису), з 1998 р. під його редакцією почав виходити ще один журнал – “Вісник Прикарпатського університету: Історія”, а з 2009 р. – міжнародний журнал “Карпати: людина, етнос, цивілізація”. За весь час у журналах під редакцією М. Кугутяка побачили світ сотні статей авторів з багатьох міст України, а також з-за кордону – з США, Румунії, Словаччини, Словенії, Молдови, Угорщини та інших країн. Крім відомих авторів, професорів і доцентів, наукові журнали стали трибуною для публікацій десятків молодих дослідників, аспірантів, більшість з яких навчалася в Прикарпатському університеті, частина з них стали в наш час авторитетними істориками, етнологами.

Окремою сторінкою в багатогранній діяльності М. Кугутяка стала організація наукової роботи з молодими дослідниками, аспірантами і пошукачами наукових ступенів у Прикарпатському університеті. З 2003 р. він є незмінним головою спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями “Історія України” та “Етнологія”. Протягом 2003–2022 рр. у керованій ним спеціалізованій вченій Д (К) 25.051.05 відбулося шість захистів докторських і 78 кандидатських дисертацій, з них 57 – зі спеціальності “Історія України” та 27 – “Етнологія”, одна переатестація наукового ступеня та одне колективне рецензування дисертації.

Усього безпосередньо під науковим керівництвом М. Кугутяка з 1997 р. було захищено 25 кандидатських дисертацій з історії України, всесвітньої історії, етнології, авторами яких стали авторитетні в наш час дослідники, викладачі Прикарпатського університету М. Волощук, М. Генік, М. Москалюк, Л. Бурачок, Л. Кобута, О. Дрогобицька (Баран), П. Костючок, Ю. Довган, С. Боян-Гладка, Л. Щербін, І. Дмитрук (Солонець), М. Міщук, О. Новосьолов, Н. Стецюк та ін. М. Кугутяк був науковим консультантом двох дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук – О. Жерноклеєва та І. Райківського. По суті, в університеті сформувалася історична школа М. Кугутяка, що зробила вагомий внесок у вивчення історії Галичини XIX – першої половини XX ст., етнології України, етнокультурних процесів у Карпатському регіоні від найдавніших часів до сьогодні, українського питання в політиці сусідніх країн тощо. Справою особливої ваги, як про це неодноразово говорив Микола Васильович, була змога і навіть обов’язок дати путівку в життя молодим перспективним науковцям, нашій майбутній зміні.

Значну увагу М. Кугутяк завжди приділяв громадській роботі, патріотичному вихованню підростаючого покоління на кращих прикладах історичного минулого українського народу. Так, довгий час він очолює історичну секцію Івано-Франківського осередку Наукового товариства імені Шевченка. У другій половині 1990-х рр. був на чолі Івано-Франківської обласної організації Конгресу української інтелігенції.

За сумлінну працю М. Кугутяку неодноразово оголошували подяки ректорату, міністра освіти України, вищих органів державної влади на Прикарпатті. Так, ухвалою Івано-Франківської обласної ради та обласної державної адміністрації за значний особистий внесок у розвиток науки професор був нагороджений дипломом “Кращий науковець року-2005”. У 2007 р. за вагомі наукові досягнення він отримав почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України. У 2011 р. за значний внесок у розвиток освіти і науки України його нагороджено відзнакою Президента України – ювілейною медаллю “20 років незалежності України”. Він також є почесним доктором Ужгородського національного університету. Сили і натхнення для викладацької, наукової та адміністративної роботи Микола Васильович черпає в тісному родинному колі разом із дружиною Ксенією Онуфріївною, є щасливим батьком двох дочок – Уляни і Тетяни, має внуків.

Микола Васильович – не тільки відомий науковець, але й істинний патріот-українець, людина, яку болить доля рідного краю і Батьківщини, державник, що розбудовує Україну не на словах, а на ділі, кожної миті свого життя, щоденною кропіткою, самовідданою працею. З нагоди ювілейної дати колектив історичного факультету і всі, хто знає і цінує його як сумлінного науковця, вмілого керівника, добру і чуйну людину, щиро бажають Миколі Васильовичу міцного козацького здоров’я, довгих і щасливих літ, нових творчих звершень.